

straipsniui norėjosi skirti kiek daugiau dėmesio dėl dviejų priežasčių: jame dėstomi palyginti nauji, galbūt ne visiems girdėti dalykai, o pačiam A. Krikmannui – tai patarlių tyrėjo lauką šiandien nušviečianti kelrodė žvaigždė.

Autorius įžangą baigia jausmingai išreikšta padėka savo brangiems bičiuliams čia ir amžinybėje (*here and in eternity*, p. 14) – septyniems kolegoms, su kuriais 1964–1988 m. darbavosi prie fundamentinio estų patarlių sąvado. Jų vardus gaubia nemeluotas nuoširdumas ir meilė: paremiologai žino, kad didžiausias prasminis krūvis tenka paskutiniam patarlės teksto žodžiui.

Lakoniška leidėjo įžanga gali būti laikoma etalonu panašaus pobūdžio rašiniams. Duotas tikslus mokslininko asmenybės ir jo darbų įvertinimas, tuo pat metu išvengta tuščiažodžiavimo ir pompastikos. Pažymėjęs A. Krikmanno mokslinių interesų platumą, W. Miederis nurodo internetinę adresą norintiems susipažinti su pilnu bibliografiniu darbų aprašu. Vadindamas A. Krikmanną vienu didžiausių folkloristų moderniaisiais laikais, leidėjas trumpai aptaria jo nuopelnus Baltijos šalių, Europos ir globaliam mokslui. A. Krikmannas vienas pirmųjų tyrė įvairių tautosakos žanrų geografinį paplitimą, kompiuterinių technologijų duomenis (žemėlapius) pritaikė ir pateikė plačiam vartojimui; šia tema surengė daugybę paskaitų ir paskelbė publikacijų (estų, rusų ir anglų kalbomis). Jo vadovaujamas kolektyvas parengė ir išleido kapitalinį estų patarlių sąvadą (*Eesti vanasõnad*, 5 t., 1980–1987), kuris yra vienas tobuliausių tautinių patarlių rinkinių ir pasitarnavo kaip modelis, rengiant panašius fundamentinius leidinius įvairiomis kalbomis kitose šalyse. Nenuginčijamai svarus A. Krikmanno (kartu su Ingrid Sarv) įnašas tarptautinės paremiologų komandos darbe, rengiant fenomenalųjį

Proverbia septentrionalia: 900 Baltic-Finnic Proverb Types with Russian, Baltic, German and Scandinavian Parallels (1985). Greta patarlių A. Krikmannas intensyviai tyrė ir kitus mažuosius žanrus; gausios jo studijos apie mįsles ir anekdotus išsiskiria aštria įžvalga, geru juose reprezentuojamų stereotipų ir etniškumo išmanymu.

W. Miederis sakosi žinojęs A. Krikmanno darbus dar gerokai iki 1993 m., kai pradėjo susirašinėti. Viename laiške jis teigia: „Labai gerbiu tavo darbus, iš kurių daug išmokau. Esi fantastiškas teoretikas, o tuo tarpu aš esu labiau pragmatikas. Gerai, kad abu esame stiprūs savose srityse ir tokiu būdu galime stumti į priekį paremiologiją iškart keliais frontais!“

Giedrė Bufienė

REIKŠMINGAS AUSTRIJOS FONOGRAMŲ ARCHYVO LEIDINYS*

Iš pradžių nedidelis ekskursas į istoriją.

Austrijos mokslų akademijai priklausantis Fonogramų archyvas yra seniausias pasaulyje garso įrašų archyvas, savo gyvavimą skaičiuojantis nuo 1899 metų. Jo atsiradimą visų pirma lėmė garso įrašymo technikos tobulėjimas.

Kai 1877 m. Thomas Edisonas sukūrė fonografą, leidusį užfiksuoti žmogaus balsą, mokslininkai ėmė svarstyti, kaip šis

.....
* *Sound Documents from the Phonogrammarchiv of the Austrian Academy of Sciences: The Complete Historical Collections 1899–1950*, series 11/1: *Croatian Recordings 1901–1936*, (OEAW PHA CD 27), general editor Dietrich Schüller, re-recording Franz Lechleitner, editor Gerda Lechleitner & Grozdana Marošević, [Vienna]: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2009. – 176 p. + 4 CD.

išradimas galėtų praversti mokslo tyrimų plėtrai. Žymus austrų fiziologas Sigmundas Exneris su keliais gamtos ir matematikos mokslų kolegomis iš Imperatoriškosios mokslų akademijos 1899 m. paskelbė Vienoje steigiamą Fonogramų archyvą, kaupiantį garso įrašus. Ketinta įrašinėti trijų tipų garso dokumentus: Europos ir viso pasaulio kalbas bei jų dialektus, muziką, ypač menkai civilizacijos paliestų tautų, ir įvairių žinomų asmenų pasisakymus ir kalbos pavyzdžius, savotiškus „kalbinius portretus“. Visa ši medžiaga turėjo pasitarnauti naujiems lingvistikos ir muzikologijos tyrimams.

Fonogramų archyvas per pirmuosius XX a. dešimtmečius sukaupe didelę unikalų rinkinių kolekciją. Įrašai buvo daromi Archyvo pirmojo techninio darbuotojo Fritzo Hauserio patobulintu fonografu (vok. *Archiv-Phonograph*). Imta įrašinėti ne į volelius, kurių dar nebuvo įmanoma kopijuoti, bet į diskus – dabar įrašus buvo galima tiražuoti. Šią aparatūrą mokslininkai entuziastai ėmė vežiotis į tolimus ir gretimus kraštus (tuo metu ženklus jos trūkumas buvo didelis svoris) arba naudojo studijoje, žinoma, prieš tai išmokę ją dirbti. Įrašytos įdomybės buvo žinomos mokslo žmonėms, tačiau platesniems visuomenės sluoksniams jos nebuvo prieinamos.

Mūsų amžiuje pradėta aktyviai domėtis senaisiais garso rinkiniais. Vienoje sukaupti įrašai ypač domino už Austrijos ribų gyvenančių tautų, anksčiau priklausiusių Austrijos-Vengrijos imperijai, mokslininkus – kalbininkus, etnologus, etnomuzikologus. Daugybę juose užfiksuotų dalykų seniai buvo nusinėšęs laikas arba jie gyvavo kitomis, pakitusiomis, formomis. Seni garso įrašai visada kelia nepaprastą smalsumą – su tuo susidūrėme ir Lietuvoje. 2007 m. buvo paskelbti fonografo voleliuose nuo 1908 metų LLTI

Tautosakos archyve saugoti liaudies muzikos įrašai.

Artėjant Fonogramų archyvo šimtmečiui, ši institucija pradėjo rengtis istoriniais tapusių įrašų publikavimui. Buvo suskaičiuota, kad Archyve jų yra maždaug keturi tūkstančiai – apie 3200 vadinamųjų fonogramų ir apie 800 gramofono plokštelių. Buvo suplanuota didžiulė kompaktinių diskų serija bendru pavadinimu *Gesamtausgabe der Historischen Bestände 1899–1950* („Pilnas istorinio paveldo leidimas 1899–1950“). Pirmasis leidinys (angliškai numeruotas kaip *Series 1*) pasirodė jubiliejiniiais 1999 metais kartu su pirmųjų ekspedicijų medžiaga. Pati pirmoji ekspedicija, surengta garsaus Vienos universiteto slavisto Milano Rešetaro, buvo į Kroatiją (1901 m.), kiti mokslininkai vyko į Braziliją (1901, 1905 m.) ir graikų Lesbo salą (1901 m.). Leidinyje buvo išdėstyta projekto strategija (vyriausiasis redaktorius Dietrichas Schülleris), kurios ir laikytasi leidžiant vėlesnes serijos dalis. Kompaktiniame diske pateikti garso įrašai, dar viename papildomame diske – rankraštnių protokolų, t. y. rinkimo metu atliktos rašytinės dokumentacijos, kopijos, o brošiūroje – šiuolaikiniai moksliniai straipsniai ir komentarai, dainuojamų bei kalbamų tekstų transliteracijos ir vertimas į anglų kalbą (vėliau dainų tekstų pilnų vertimų nebeliko, tik turinio santrauka), taip pat muzikinės transkripcijos (didėjant leidinių apimčiai, ilgainiui ir jų buvo atsisakyta).

Per dešimt metų nuo pirmojo leidinio pasirodymo Archyvas parengė ir išleido dešimt tokios struktūros skirtingos apimties leidinių, kai kuriuos – keliomis dalimis. Juose pristatyti įvairių Europos ir pasaulio tautų įrašai.

Vienuoliktasis leidinys yra 2009 metais pasirodęs „Kroatų įrašai 1901–1936“. Jame skelbiama medžiaga, užrašyta iš dabartinėje

Kroatijos teritorijoje ir už jos ribų – pietų Italijoje, pietų Moravijoje – gyvenusių kroatų. Istrijoje buvo įrašytas pluoštelis itališkų dainų, matyt, plitusių iš gretimo Venecijos regiono. Kol kas pasirodė tik pirmoji leidinio dalis, mat jo redaktorėms Gerdai Lechleitner ir Grozdanai Marošević peržiūrėjus visus turimus įrašus paaiškėjo, kad jų yra labai daug. Taigi šioje dalyje sudėta vienuolika mažesnių rinkinių, o antroje bus paskelbtas didžiausias, 1920–1930 m. įrašytas etnologo Milovano Gavazzi ir etnomuzikologo Božidaro Širolos. (Šis rinkinys atsirado bendradarbiaujant dviem to meto institucijoms – Vienos Fonogramų archyvui ir 1921 m. Zagrebo etnografijos muziejuje įkurtam Liaudies muzikos skyriui.)

Kroatiškąjį leidinį, t. y. pirmąją dalį, sudaro keturi garso diskai; papildomas penktasis yra su ano meto rankraštine dokumentacija – pateikėjų bei užrašytojų duomenų ir įrašytų tekstų vaizdo failais (tarp jų randame pluoštą natų rankraščių, kelias fotografijas), šiuolaikiniais moksliniais tekstais (kai kurie yra išsamesni nei spausdintieji brošiūroje) ir 176 puslapių nedidelio formato knygutė. Joje smulkiai aptarti leidinio sudarymo, rengimo, redagavimo principai, sudėtingas garso įrašų gamybos procesas, skirtingų tarmių tekstų transliteravimo būdas ir iškilusios problemos. Rinkinius ir juos įrašiusius asmenis – filologus, lingvistus, muzikus pristato straipsniai, aptariamose ekspedicijų, lauko tyrimų aplinkybės. Prie skelbiamų tekstų, kaip įprasta, dedama signatūra (tiesa, kai kur pasigendi duomenų apie pateikėjų amžių), jie transliteruoti ir išversti į anglų kalbą (dainos – apibendrintai). Ši medžiaga padeda geriau suvokti skambančius pavyzdžius, suprasti jų turinį, pasekti kalbos ir muzikos santykį, įsiklausyti į atlikimo ypatybes.

Vienuolika pateiktų kolekcijų pasižymi labai skirtingu dydžiu, nuo pavienių įrašų iki du kompaktinius diskus užimančio Josipo Široki „Pietų slavų liaudies muzikos rinkinio“. Šis rinkinys leidinyje išskirtinis ne vien dėl apimties, bet ir dėl jo sudarytojo asmenybės. Mat šis žmogus atliko kelias funkcijas: kūrinių atrinkėjas, jų pateikėjas ir įrašytojas. J. Široki buvo baigęs Vienos universitetą, kuriame greta tikslųjų mokslų išklauzė muzikos teorijos ir muzikologijos kursus. Minėtą rinkinį jis per kelis kartus įrašė Vienos Archyvo studijoje 1913–1914 m. Vėliau, 1917–1920 m., grįžęs gyventi į gimtinę (*Virje*), jis papildė rinkinį instrumentinės muzikos pavyzdžiais, kuriuos pateikė du vietos muzikantai ir pats įrašinėtojas. Beje, J. Široki ne tik dainavo, bet ir grojo keliais liaudies instrumentais.

Knygelėje ir kompaktiniame diske įdėtuose G. Marošević straipsniuose detaliai aptariamas šio rinkėjo darbo ir gyvenimo būdas (jo būta nemenko ekscentriko, labiau menininko negu mokslininko) ir įrašytos kolekcijos sandara. Spėjama, kad J. Široki pateikė tas dainas, kurios buvo brangios ir artimos jam pačiam. Daug rinkinio dainų tuo metu buvo populiarios. Dalį jų J. Široki galėjo išmokti net ir ne iš žmonių, bet iš spausdintų rinkinių. Kruopščiai parengtuose komentaruose nurodyti visi žinomi tokių dainų šaltiniai, muzikos ir teksto autoriai.

Išklausius visus J. Široki įrašus, galima pastebėti vėlyvojo folkloro sluoksnio, pas mus vadinamo naujuoju, vyravimą. Tai atspindi XX a. pradžioje įsigalėjusią folkloro sampratą, bet dar labiau – gyvenimo pokyčius (miestų augimą, miestiško folkloro plitimą) ir krašto politinę atmosferą. XIX a. viduryje prasidėjęs ir ilgus metus vykęs nacionalinio išsivadavimo judėjimas atvedė į 1918 m. įkurtą Serbų, kroatų ir

slovėnų karalystę, o 1991 m. – nepriklausomą Kroatijos valstybę. Panašūs dalykai vyko ir Lietuvoje, jų pėdsakai ryškūs XIX a. pabaigos–XX a. pradžios rankraštiniuose folkloro rinkiniuose.

J. Široki politinę orientaciją išreiškia rinkinio pradžioje įrašytos penkios patriotinės dainos, XIX a. giedotos kaip Balkanų tautų himnai, o susikūrus atskiroms nepriklausomoms valstybėms, tapusios jų himnais. Tai kroatų „Lijepa naša domovino“, slovėnų „Naprej, zastava Slave“ (ši daina dabar yra Slovėnijos kariuomenės himnas), serbų „Bože pravde, Ti što spase“, juodkalniečių „Onam' onamo za brda ona“, bulgarų „Šumi Marica okrvavljena“ (himnas iki 1947 m.) ir bendras slavų tautų himnas, sukurtas XIX a. viduryje „Oj, Sloveni, jošte živi“.

Sveikintina, kad rengdamas leidinį Vienos Archyvas bendradarbiavo su kolegomis iš Kroatijos, Zagrebe įsikūrusiu Etnologijos ir folkloristikos institutu, ko gero, labiausiai suinteresuotu kroatų įrašų paskelbimu.

Prie leidinio dirbęs tarptautinis specialistų kolektyvas (Walter Breu, Naila Ceribašić, Radoslav Katičić, Franz Lechleitner, Gerda Lechleitner, Mijo Lončarić, Grozdana Marošević, Dario Marušić, Gerhard Neweklowsky, Jakša Primorac) medžiagą pateikė itin kruopščiai, išsamiai aptarė aprašomus objektus. Šį darbą koordinavo leidinio redaktorė G. Lechleitner. Ji taip pat kuravo ir visą didžiulį istorinių įrašų leidybos projektą. Be jos entuziastingo ir sąžiningo darbo ši įrašų leidyba nebūtų tokia sparti.

„Kroatų įrašai“, o labiausiai J. Široki rinkinys, jau suteikė galimybę pastebėti nemažą panašių reiškinių XX a. pradžios Lietuvoje. Kai kurie naujųjų dainų melodikos ypatumai, kuriuos paprastai esame linkę sieti su rusų dainomis, pasirodė paplitę ir pietų slavų, t. y. kroatų, populiariose dainose. Geresnis šių dainų pažinimas, ko gero, leistų aptikti gal net labai artimų variantų, ypač tarp kareiviškų ir patriotinių dainų.

Živilė Ramoškaitė